

OSIĄGNIĘCIA NAUKI POLSKIEJ W ZAKRESIE BADAŃ NAD ZIEMIĄ LUBUSKĄ

Omawianie prac dotyczących Ziemi Lubuskiej natrafia na specjalne trudności, gdyż dzisiejsza tzw. „Ziemia Lubuska“ to zlepek historycznie różnych terenów. Termin „Ziemia Lubuska“ na oznaczenie środkowego nadodrza powstał w r. 1945 po odzyskaniu Ziemi Zachodnich przez Polskę. Obszar ten, leżący pomiędzy Pomorzem na północy, a Śląskiem na południu, nie posiadał własnej nazwy. Nazwa historycznej Ziemi Lubuskiej, z której dwa powiaty nadodrzańskie prawobrzeżne (rzepiński i sulęciński) weszły w skład nowego zespołu terytorialnego, wydawała się nazwą najgodniejszą i najodpowiedniejszą dla określenia tej części Ziemi Odzyskanych. Powiaty północne to peryferie Brandenburskiej, powiaty południowe należały do Śląska, a wschodnie związane były stale z Wielkopolską, nawet w czasie zaborów, i dopiero rok 1918 oddzielił je od ośrodka gospodarczego i kulturalnego, jakim był dla nich Poznań. Tych 14 powiatów z ekspozyturą wojewódzką w Gorzowie należało aż do r. 1950, a więc przez połowę okresu dziesięciolecia Polski Ludowej do województwa poznańskiego i dopiero nowy podział administracyjny utworzył z nich odrębne województwo zielonogórskie, dodając do niego pięć powiatów Dolnego Śląska (żagański, żarski, głogowski, szprotawski, kożuchowski) i przenosząc stolicę administracyjną z Gorzowa do Zielonej Góry.

W zasadzie omówienie prac dotyczących Ziemi Lubuskiej musi się zgadzać terytorialnie z obszarem województwa zielonogórskiego, gdyż zarówno osiągnięcia gospodarcze jak i kulturalne, zależne od ośrodka administracyjnego i ściśle z nim związane, ujmowane są w ten sposób.

Prace historyczne, omawiające zagadnienia przeszłości do r. 1945, zmuszone są w pewnych szczególnych sprawach dzielić Ziemię Lubuską na części, a ich dzieje omawiać łącznie z terytoriami, do których one wtedy należały. Trzeba ponadto dodać, że na dzisiejszą Ziemię Lubuską składają się same peryferie tych większych krain, że brak tu znaczniejszych ośrodków miejskich, wskutek czego ziemia ta jest dla badaczy mniej atrakcyjna. Stąd zapewne pochodzi wielkie ubóstwo specjalnych prac historycznych, dotyczących Ziemi Lubuskiej. Istnieją jeszcze inne przyczyny tego stanu rzeczy. Sąsiadujące od północy Pomorze Zachodnie, a od południa Dolny Śląsk są ziemiami z bogatą przeszłością, z własnymi silnymi gospodarczo i kulturalnie ośrodkami miejskimi. Ośrodki te, wyrosłe na drodze wzajemnego oddziaływania na siebie z zapleczem, stały się czynnikami krystalizującymi oblicze gospodarcze i kulturalne tych terenów. Ziemia Lubuska takiego ośrodka krystalizacyjnego nie posiada.

Badania historyczne Ziemi Lubuskiej utrudniał również brak archiwów, w których można by znaleźć materiały dotyczące całego terenu. Należało ich szukać we Wrocławiu, Szczecinie, Poznaniu, wiele aktów władz centralnych

pozostało w Berlinie. Większość lokalnych archiwów w poszczególnych miastach i dworach uległa zniszczeniu w czasie wojny. Ochrona ich i zabezpieczenie były często dziełem przypadku i ludzi dobrej woli. To wszystko nie zachęcało historyków do zajęcia się tym trudnym do badania i opracowania terenem.

Gorzów z siedzibą wojewódzkiej ekspozytury, położony całkowicie peryferycznie w stosunku do Ziemi Lubuskiej, nie stał się dla niej ośrodkiem kulturalnym i naukowym. Poza teatrem, pracującym zresztą okresowo, i muzeum, nie posiadał ważniejszych instytucyj kulturalnych. Nie był siedzibą żadnej wyższej szkoły uniwersyteckiej. Prowadzona w Gorzowie przez pewien okres przez Uniwersytet Poznański i Instytut Puławski placówka rolnicza badawczo-naukowa nie wykazała większych możliwości badawczych, a w każdym razie nie przejawily się one w publikacjach.

Jedynym ośrodkiem uniwersyteckim, który winien był roztoczyć opiekę naukowo-badawczą i kulturalną nad tym terenem, był Uniwersytet Poznański oraz instytucje i towarzystwa naukowe, mające siedzibę w Poznaniu.

Od pierwszych powojennych miesięcy organizowania życia naukowego w Poznaniu Instytut Zachodni podjął trud informowania społeczeństwa naszego o polskości Ziem Odzyskanych, o naszych prawach historycznych do tych terenów i o możliwościach i faktycznym przebiegu ich zagospodarowania przez władze Polski Ludowej. Z konieczności prace te musiały być raczej publicystyczne, a dotyczyły między innymi i Ziemi Lubuskiej. O głębszym ujęciu jak i o stosowaniu postępowej metodologii naukowej w tych rozprawach i artykułach nie mogło być jeszcze mowy. Do nich wypadnie zaliczyć umieszczone w organie Instytutu Zachodniego w Przeglądzie Zachodnim artykuły, zasadniające słuszność przebiegu zachodniej granicy Polski na Odrze i Nysie, a mianowicie artykuły Z. Dzięwońskiego, J. Rafalskiego, A. Zierhofferera oraz broszurę A. Grodka i M. Kiełczewskiej¹. Dyskusji podlegał w dalszym ciągu zasięg Ziemi Lubuskiej, możliwości samodzielnego jej istnienia jako odrębnej jednostki administracyjnej (Fl. Barciński, B. Krygowski, Z. Kaczmarczyk, Zb. Tuchołka, St. Zajchowska)², — ustalano historyczne nazwy jej części (M. Szaniecki)³.

W pierwszych trzech latach działa na terenie Krakowa Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych dla Ziem Odzyskanych, zyskując sobie współpracę wielu badaczy i specjalistów z różnych dziedzin wiedzy. Poszczególne zagadnienia, przedyskutowywane na posiedzeniach, publikowane były następnie

¹ Z. Dzięwoński, Odra, jej problemy i perspektywy. Przegląd Zachodni R. III nr 11/12 1947; J. Rafalski, Zachodnia granica Polski a postulaty gospodarstwa leśnego i obrony kraju, Przegląd Zachodni, R. III, 1947, nr 3; A. Zierhoffer, Problem zachodniej granicy Polski w świetle geografii politycznej, Przegląd Zachodni R. III, nr 3, 1947; M. Kiełczewska, A. Grodek, Odra—Nisa najlepsza granica Polski, Poznań 1945.

² F. Barciński, Czy Ziemia Lubuska może stanowić odrębne województwo? Przegląd Zachodni, kwiecień 1948; B. Krygowski, Ziemia Lubuska, czyli Wielkopolska Zachodnia. Czasopismo Geograficzne, t. XVII, zes. 3—4, 1939—1946; Z. Kaczmarczyk, Zb. Tuchołka, St. Zajchowska, Ziemia Lubuska organiczną częścią Wielkopolski, Przegląd Zachodni, maj 1948.

³ M. Szaniecki, O ustalenie nazw dla dwóch regionów Ziemi Lubuskiej, Przegląd Zachodni, czerwiec 1948.

w organie Biura, wychodzącym zeszytami kilka razy w roku. Najważniejszymi z diskutowanych zagadnień były sprawy demograficzne i gospodarcze. Dotyczyły całych Ziem Odzyskanych, a więc i Ziemi Lubuskiej w ujęciu ogólnym, lub też samej Ziemi Lubuskiej. Ukazały się z tego zakresu drukiem następujące artykuły ogólne: R. Buławskiego, St. Pietkiewicza, M. Orlicza, J. Szaflarskiego, A. Zierhoffer, artykuły dotyczące osadnictwa i gospodarki Ziemi Lubuskiej pióra H. Barańskiego, St. Zajchowskiej⁴. Część tych propozycji została wprowadzona w życie, część natomiast, ustalona zbyt pośpiesznie i powierzchownie, nie znalazła zastosowania w praktyce. Prace te bez aparatu naukowego nie przedstawiały też trwałej wartości naukowej, były one jedynie wyrazem pilnych potrzeb i jako takie pewną pozytywną rolę spełniły.

Początkowe prace dotyczące samej Ziemi Lubuskiej, jak również szerszych terenów, w których Ziemia Lubuska występuje jedynie fragmentarycznie, pisane były jeszcze metodą tradycyjną. Nieraz zawierały nawet po raz pierwszy publikowany bogaty materiał, jednakże brak właściwego postawienia problemów i wyciągnięcia odpowiednich wniosków z nowych materiałów pomniejszał wartość tych prac i czynił je mniej użytecznymi, zwłaszcza dla niezbyt przygotowanego metodologicznie czytelnika.

Pierwszy Kongres Nauki Polskiej, który się odbył w 1951 r. w Warszawie, oraz dwutygodniowa konferencja historyków w Otwocku w dniach 28. XII 1951—12. I. 1952 przyspieszyły przewrót metodologiczny w naukach historycznych. Polska nauka historii w badaniach swych weszła na nowe tory, a ukazujące się odtąd prace ujawniały coraz dalszy rozwój i pogłębianie naukowej metody marksistowsko-leninowskiej. Znalazło to swój oddźwięk również w pracach specjalnych o Ziemi Lubuskiej oraz w pracach omawiających ją w szerszym kontekście.

Z prac dotyczących dziejów Ziemi Lubuskiej lub jej części, omawiających zagadnienia rozwojowo poprzez kilka okresów historycznych, na pierwsze miejsce wysuwa się monografia „Ziemi Lubuskiej”⁵ — trzeci z kolei tom cyklu „Ziemie Staropolski” — wydana przez Instytut Zachodni w 1950 r. pod redakcją M. Szczanieckiego i St. Zajchowskiej. Książka ta, poprzedzona pięciodziesięciodniową wyprawą naukową pod kierunkiem prof. Z. Kaczmarczyka, w której brali udział niemal wszyscy autorzy tomu,

⁴ R. Buławski, Problemy osadniczo-przesiedleńcze Ziem Odzyskanych, Biuro Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych dla Ziem Odzyskanych, Kraków 1945; St. Pietkiewicz, M. Orlicz, Plan regionalny przesiedlenia osadników rolnych na Ziemię Odzyskaną, Biuro Studiów Os. Przes., Kraków 1945; J. Szaflarski, Zagadnienie odpływu ludności w ciągu ostatniego wieku z Ziem Odzyskanych, a nasza akcja osadnicza na tym terenie. Biuro Stud. Os. Przes., Kraków 1946; A. Zierhoffer, Rola Odry w terytorialno-państwowym organizmie Polski, Biuro St. Os. Przes., Kraków 1947; H. Barański, Problemy osadnictwa rolniczego na Ziemi Lubuskiej, Biuro St. Os. Przes., Kraków 1947; St. Zajchowska, Potrzeby osadnictwa Ziemi Lubuskiej w zakresie komunikacji, Biuro St. Os. Przes., Kraków 1947.

⁵ Praca zbiorowa pod redakcją M. Szczanieckiego i St. Zajchowskiej, Ziemia Lubuska, Poznań 1950 Instytut Zachodni, tamże G. Labuda, Ziemia Lubuska w dziejach Polski, tamże Z. Kaczmarczyk, K. Pieradzka, M. Szczaniecki, Historia krainy krośnieńskiej, tamże J. Mitkowski, Historia krainy gorzowskiej; tamże M. Szczaniecki, Historia krainy międzyrzeckiej, Historia krainy torzyskiej.

przemysłana w swej konstrukcji i formie graficznej, jest dobrym przykładem pracy zespołowej. Stawia ona po raz pierwszy problem Ziemi Lubuskiej, jej historii, kultury i gospodarki, daje całkowicie nowy materiał oparty na badaniach dostępnych materiałów archiwalnych i opracowaniach często skonfrontowanych z wręcz „odkrytymi“ w czasie wędrówek wyprawy po terenie danymi. I choć artykuły historyczne nie są już dziś w pełni metodologicznie poprawne, a rozwój gospodarczy i osiągnięcia poszły nie zawsze w przewidywanym w książce kierunku, niemniej jest ona — jako jedyna z dotychczas wydanych, oparta na rzetelnym wysiłku szeregu specjalistów i podana w przystępnej formie przemawiającej do szerokich mas czytelników — nadal jeszcze źródłem wiedzy o poszczególnych regionach tej ziemi. Spośród artykułów historycznych tej monografii na czoło wybija się ogólna historia Ziemi Lubuskiej G. L a b u d y, poruszająca nowe problemy i bogata w nowy materiał. Historię poszczególnych regionów opracowali Z. K a c z m a r c z y k, J. M i t k o w s k i, K. P i e r a d z k a i M. S c z a n i e c k i.

Poklosiem badań M. S c z a n i e c k i e g o nad dziejami narodowości polskiej na Ziemi Lubuskiej, co w tym wypadku jest jednoznaczne z dziejami ludu polskiego, jest szereg artykułów w Przeglądzie Zachodnim⁶, zebranych później i wydanych w osobnej odbitce pt. „Z dziejów polskości na Ziemi Lubuskiej“⁷. Kwestią walk ludu polskiego z uciskiem wynaradawiającej działalności reżimu pruskiego, a potem hitlerowskiego zajmują się K. K o l a ń c z y k i Wł. R u s i ń s k i⁸, publikując tajny memoriał niemiecki o stanie ludności polskiej w rejencji frankfurckiej, napisany w listopadzie 1938 r. a znaleziony przez nasze władze w Babimoście w 1945 r. Dokument podany jest przez wydawców w dwóch językach i zaopatrzony opisem. Jest on ważnym materiałem do studiów nad walką klasową i narodowościową ludności polskiej z niemieckimi władzami faszystowskimi.

Historię wsi na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim podaje w krótkim zarysie W. R u s i ń s k i⁹. Artykuł ten, wydany przez czasopismo Gospodarstwo Wiejskie na Ziemiach Odzyskanych w r. 1947, nie posiada jeszcze cech ujęcia marksistowskiego, właściwego późniejszym pracom tego autora.

Prac monograficznych, dotyczących rozwoju rzemiosła na Ziemi Lubuskiej brak poza dziełem J. R o l b i e c k i e g o „Prawo przemysłowe miasta Wschowy w XVIII w.“¹⁰, które, choć bogate materiałowo, ujęte jest jednak formalistycznie, tylko z punktu widzenia organizacji prawnej.

Odrębny cykl artykułów dotyczy genezy miast Ziemi Lubuskiej. Prace te, zapoczątkowane przez zespół młodych badaczy na seminarium historii pań-

⁶ M. S c z a n i e c k i, Dzieje ludności polskiej na Ziemi Lubuskiej, Przegląd Zachodni, maj 1948; M. S c z a n i e c k i, Kwestia narodowościowa i wyznaniowa w przeszłości Ziemi Lubuskiej, Przegląd Zachodni, czerwiec 1948; M. S c z a n i e c k i, Stosunki sąsiedzkie na pograniczu wielkopolsko-lubuskim w przeszłości, Przegląd Zachodni 7/8, 1948.

⁷ M. S c z a n i e c k i, Z dziejów polskości na Ziemi Lubuskiej, Poznań 1948, Inst. Z.

⁸ K. K o l a ń c z y k, Wł. R u s i ń s k i, Polacy na Ziemi Lubuskiej i na Łużycach przed rokiem 1939, Poznań 1946, Instytut Zachodni.

⁹ Wł. R u s i ń s k i, Rys historyczny wsi na Pomorzu Zachodnim z ziemią lubuską, Gospodarstwo wiejskie na ziemiach odzyskanych, zes. 3, Warszawa 1947.

¹⁰ J. R o l b i e c k i, Prawo przemysłowe miasta Wschowy w XVIII w., Poznań 1952, PTPN.

stwa i prawa polskiego Uniwersytetu Poznańskiego pod kierunkiem prof. Z. Kaczmarczyka, kontynuowane częściowo w latach 1951—1953 w Instytucie Zachodnim, wytworzyły już specjalną „szkołę” i osiągnęły poważne rezultaty w postaci artykułów dotyczących genezy poszczególnych miast ogłaszanych na łamach Przeglądu Zachodniego, Biuletynu I. U. A. i innych fachowych czasopism. Prace te prowadzone są dalej. Drukiem wyszło jeszcze niewiele w stosunku do liczby opracowanych miast. Nowość metody polega na wyzyskaniu nie tylko dokumentów pisanych i ikonografii w badaniu genezy miasta, lecz również na posługiwaniu się wynikami najnowszych badań archeologicznych, na powiązaniu rozwoju miasta z zapleczem gospodarczym, na uwzględnianiu elementów środowiska geograficznego, wreszcie na dokładnej wizji lokalnej i pracy zespołowej, która daje doskonałe wyniki. W Przeglądzie Zachodnim ukazały się artykuły dotyczące genezy następujących miast: Sulechowa, Sulęcina, Lubusza, Lubiąża, Świebodzina i Drezdenka¹¹, w Biuletynie I. U. A. Z. Kaczmarczyka „Geneza i rozplanowanie miasta Krosna nad Odrą”¹². Wszystkie wyżej wymienione prace próbują już posługiwać się w swych badaniach metodologią marksistowską.

Pierwszym oparciem dla nich, a w każdym razie dla niektórych z nich była przedwojenna praca H. Müncha, wydana jednak dopiero po wojnie w r. 1946 pt. „Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV w.”¹³ oraz tegoż autora mała broszura, wydana przez Polski Związek Zachodni w 1946 r., będąca skrótem wywodów pierwszej pracy, a zarazem jej poszerzeniem terytorialnym: „Pochodzenie i rozwój miast Polski Zachodniej w wiekach średnich” (zarys)¹⁴, gdzie autor po raz pierwszy wyraźnie pokazuje ciągłość osadniczą ogromnej większości miast Wielkopolski, Pomorza, Śląska i Ziemi Lubuskiej, ich naturalny samoistny rozwój z pierwszych osad handlowych czy przygodowych w miasta, i tym samym obala młt nauki burżuazyjnej o masowym zakładaniu miast na tych terenach przez kolonistów niemieckich w XIII i XIV w. Dalszym ciągiem historii genezy miast Wielkopolski, sięgającym również częściowo i na Ziemię Lubuską jest artykuł Z. Kulejewskiej „Ze studiów nad zagadnieniem lokacji miejskich w Wielkopolsce w XVI—XVIII wieku”¹⁵ (okres XV i XVI wieku omawia przedwojenna praca Langego). Artykuł ten jest udaną już próbą marksistowskiego ujęcia tematu.

¹¹ Praca zbiorowa, Sulechów, Przegląd Zachodni 1951, Nr 1/2; Wojtkowiak, Geneza miasta Sulęcina, Przegląd Zachodni 1951 nr 11/12; E. Rozenkranz, Geneza miasta Lubusza, Przegląd Zachodni 1953, nr 9/10; E. Rozenkranz, Geneza miasta Lubiąża, Przegląd Zachodni, 1952, Nr 3/4; Praca zbiorowa, Geneza miasta Świebodzina, Przegląd Zachodni 1951, Nr 9/10; A. Wędzki, Drezdenko nad Notecią (Drzeń) Prz. Zach., 1953, 1—3.

¹² Z. Kaczmarczyk, Geneza i rozplanowanie miasta Krosna nad Odrą, Prace Inst. Urb. i Arch., Warszawa 1951.

¹³ H. Münch, Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV wieku, Kraków 1946 r.

¹⁴ H. Münch, Pochodzenie i rozwój miast Polski Zachodniej w wiekach średnich (zarys), Kraków 1946, Pol. Związek Zachodni.

¹⁵ Z. Kulejewska, Ze studiów nad zagadnieniem lokacji miejskich w Wielkopolsce w XVI—XVIII w., Przegląd Zachodni 1953, nr 9/10.

Z kolei wypadnie omówić prace dotyczące całego obszaru Ziemi Zachodnich lub nawet całej Polski, w których zagadnienia wiążące się ściśle z Ziemią Lubuską są wyraźnie zaznaczone lub wyodrębnione. Na czoło prac o migracjach narodowościowych i procesach germanizacyjnych wysuwa się książka Z. Kaczmarczyka „Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry”¹⁶, wydana w r. 1945. Autor po raz pierwszy w literaturze polskiej porusza problem ludności polskiej Nadodrza, m. in. i na Ziemi Lubuskiej. Tegoż autora artykuł „Rozprzestrzenienie narodowości polskiej nad Odrą i Bałtykiem w późnym feudalizmie”¹⁷ daje syntezę zagadnienia z punktu widzenia marksistowskiego. W rozprawie „Czynniki geograficzne w rozwoju dziejowym Polski”¹⁸ rozwija tenże autor krytycznie pewne zagadnienia pracy M. Kiełczewskiej „O podstawy geograficzne Polski”¹⁹.

Do zagadnień demograficznych Ziemi Zachodnich w okresie władzy hitlerowskiej w ich aspekcie gospodarczym wraca W. Rusiński w artykule pt. „Ucieczka Niemców ze wschodnich prowincyj Rzeszy przed r. 1939”²⁰. Do ważnych ogólnopolskich pozycji bibliograficznych, w których i Ziemia Lubuska znalazła swe miejsce, należy dwutomowe dzieło J. Rutkowskiego „Historia gospodarcza Polski”²¹. Terytorium Ziemi Lubuskiej i jej granicami zajmują się J. Natanson-Leski w książce „Zarys granic i podziałów Polski Najstarszej”²² i szereg innych. Z. Sułowski w artykule „Najstarsza granica zachodnia Polski”²³ rozwiązuje ten sporny w nauce problem, poświęcając odcinkowi przebiegającemu przez Ziemię Lubuską wiele uwagi. Wartościową pracą, pisaną już z pozycji marksistowskich, daje K. Chojnacka „Walka o wolny handel i żeglugę na Warcie i Odrze w pierwszej połowie XVI w.”²⁴. Zagadnieniami dotyczącymi Pomorza, a sięgającymi terytorialnie i na północne krańce Ziemi Lubuskiej zajmuje się w swych pracach K. Ślaski. Omawiają one zmiany szaty leśnej w ciągu ostatniego tysiąclecia, wczesne granice wielkopolsko-pomorskie oraz węzeł drogowy pomorski²⁵.

¹⁶ Z. Kaczmarczyk, *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry*, Poznań 1945, Instytut Zachodni.

¹⁷ Z. Kaczmarczyk, *Rozprzestrzenienie narodowości polskiej nad Odrą i Bałtykiem w późnym feudalizmie*, *Przegląd Zachodni* 1953, nr 1/3.

¹⁸ Z. Kaczmarczyk, *Czynniki geograficzne w rozwoju dziejowym Polski*, *Roczn. Hist.*, R. XVI.

¹⁹ M. Kiełczewska, *O podstawy geograficzne Polski*, Instytut Zachodni, Poznań 1946.

²⁰ W. Rusiński, *Ucieczka Niemców ze wschodnich prowincyj Rzeszy przed 1939 r.*, *Przegląd Zachodni* 1947, nr 4.

²¹ J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, Poznań, t. I 1947, t. II 1950.

²² J. Natanson-Leski, *Zarys granic i podziałów Polski Najstarszej*, Wrocław 1953.

²³ Z. Sułowski, *Najstarsza granica zachodnia Polski*, *Przegląd Zachodni* 1952, Nr 3/4.

²⁴ K. Chojnacka, *Walka o wolny handel i żeglugę na Warcie i Odrze w pierwszej połowie XVI wieku*, *Przegląd Zachodni* 1952, nr 3/4.

²⁵ K. Ślaski, *Zasięg lasów Pomorza w ostatnim tysiącleciu*, *Przegl. Zach.* 1951, nr 5/6; K. Ślaski, *Granica wielkopolsko-pomorska w okresie wczesnego feudalizmu*, *Przegląd Zachodni* 1954, nr 1/2; K. Ślaski, *Pomorskie szlaki handlowe z XII i XIII w.*, *Przegląd Zachodni* 1948, nr 3.

Wielkopolskim węzłem drogowym, sięgającym na obszar Ziemi Lubuskiej zajmuje się St. Weyman²⁶, podając wiele nowego i interesującego materiału. W. Rusiński w swej przedwojennej, a wydanej dopiero w 1947 r. pracy „Osady tzw. »Olęderskie« w dawnym woj. poznańskim”²⁷ sięga na obszar wschodnich krańców Ziemi Lubuskiej, i to w najwcześniejszym swoim okresie. Prace J. Deresiewicza²⁸ o początkach układu kapitalistycznego w Wielkopolsce sięgające również na Ziemię Lubuską, oparte na żmudnych badaniach archiwalnych, ujęte metodą marksistowską, wnoszą wiele nowego do wiedzy o tym zaniedbanym na ogół przez polskich badaczy okresie historii.

Z powyższego zestawienia widać jasno, że stan badań historycznych w odniesieniu do Ziemi Lubuskiej jest niewystarczający. To samo można powiedzieć również o badaniach w zakresie archeologii. Ziemia Lubuska była krainą licznych grodów, których ślady z różnych okresów dochowały się do dziś dnia, wspaniale zachowane w rozległych lasach czy nad licznymi jeziorami i rzekami. Grodziska, świadomie przez niemiecką naukę burżuazyjną i nacjonalistyczną trzymane w zapomnieniu, kryją zapewne bogactwo materiałów z okresu wczesnofeudalnego i mogą przynieść jeszcze szereg niespodzianek nauce. Znajdują się tu przecież grody takiego typu i znaczenia historycznego, jak Santok, Drezdenko, Międzyrzecz i inne. Systematyczne badania archeologiczne prowadzi się od roku jedynie na terenie zamkowym w Międzyrzeczu, a ostatni sezon przyniósł już rewelacyjne wyniki, dotyczące np. uzbrojenia z XIII w. Badania ratunkowe przeprowadzono w Tuklicach p. żarski (grób kultury łużyckiej), w Borku, p. gorzowski (cmentarzysko kultury łużyckiej) i Wiankowie, p. głogowski (ceramika kultury pomorskiej).

Z tymi badaniami związane są 2 drobne prace publikowane w Przeglądzie Archeologicznym²⁹ i Z otchłani wieków³⁰. Jedyną pracą powojenną, obejmującą całe terytorium Ziemi Lubuskiej, jest artykuł J. Kostrzewskiego o omawianej powyżej monografii Ziemi Lubuskiej³¹. Wykazuje on, jakie na terenie Ziemi Lubuskiej istnieje zagęszczenie grodzisk. Popularna książeczka Z. Rajewskiego „Ziemie Zachodnie w świetle wykopalisk”³² uwzględniła również Santok i inne ważniejsze grody Ziemi Lubuskiej. Poważna i cenna praca J. Kostrzewskiego „Kultura prapolska”³³ sięga swymi mate-

²⁶ St. Weyman, Ze studiów nad zagadnieniem dróg w Wielkopolsce od X—XVIII w., Przegląd Zachodni 1953, nr 6—8 (Studia Poznańskie).

²⁷ Wł. Rusiński, Osady tzw. „Olędrow” w dawnym woj. poznańskim, Poznań 139 — Kraków 1947 (wyd. PAU).

²⁸ J. Deresiewicz, Z początków układu kapitalistycznego w Wielkopolsce, Przegląd Zachodni 1951, Nr 11/12; J. Deresiewicz, Z badań nad początkami układu kapitalistycznego w przemyśle poznańskim z 2-giej poł. XVIII w., Przegl. Zach. 1951, Nr 9/10.

²⁹ H. Szołdrska, Rzadka grzechotka z Ziemi Lubuskiej, Przegląd Archeologiczny, Nr VIII, zes. 1.

³⁰ W. Sarnowska, Prace zabezpieczające w Nosocicach w Głogowie, Z otchłani wieków, R. XIX, zes. 9/10.

³¹ J. Kostrzewski, Pradzieje człowieka, Monografia Ziemi Lubuskiej, I. Z., Poznań 1950.

³² Z. Rajewski, Ziemie zachodnie w świetle wykopalisk, P. Zakł. Wyd. Szkolnych, Warszawa 1947.

³³ J. Kostrzewski, Kultura prapolska, Poznań 1947, Inst. Zach.

riałami również na Ziemię Lubuską. To samo odnosi się do innych licznych artykułów J. Kostrzewskiego, B. Kostrzewskiego, T. Kruszyńskiego, K. Jażdżewskiego i J. Czekanowskiego³⁴, udowadniających dokumentami kultury materialnej prazasiedlenie dorzecza Odry i Wisły przez Słowian. Artykuły R. Jamki, W. Koćki i T. Różyckiej³⁵, omawiające zagadnienia archeologiczne Śląska, obejmują również i południowe części Ziemi Lubuskiej.

Odrębny dział w literaturze naukowej stanowią prace z historii sztuki, niestety w odniesieniu do Ziemi Lubuskiej, równie jak inne dziedziny nauki, nieliczne. Pierwszym impulsem do badań w tym kierunku była wyprawa naukowa Instytutu Zachodniego, poprzedzająca napisanie wspomnianej monografii. W tej też książce znalazły się pierwsze opracowania całości zagadnień historii sztuki tego terenu, napisane już z pozycji marksistowskich. Daje je G. Chmarzyński w ogólnym artykule i w opracowaniach 4 regionów, z których w jednym — międzyrzeckim — bierze udział również St. Wiliński³⁶. Poszczególne obiekty z tego terenu opracowali G. Chmarzyński i M. Szczaniecki „Zamek w Łagowie“³⁷, St. Wiliński „Poliptyk w Sulechowie“³⁸. Tenże autor pisze większą rozprawę o gotyckim kościele w Gościkowie, podając szereg nowych odkryć i nową interpretację tego cennego zabytku sztuki³⁹. St. Wiliński opracował również ciekawy i rzadki przejaw sztuki malarskiej, specyficznej w pewnym okresie dla terenów Wielkopolski, a sięgający również i do Ziemi Lubuskiej, mianowicie portrety trumiennie⁴⁰. Zajmuje się on również inwentaryzacją zabytków sztuki powiatu

³⁴ J. Kostrzewski, Ceramika słowiańska między Łabą a Odrą, Zaranie dziejów, Przgl. Arch., t. VII, zes. 1; J. Kostrzewski, Co sędzić należy o rzekomych prawach niemieckich do Ziemi Lubuskiej?, Przgl. Wielkopolski, R. II, nr 5; B. Kostrzewski, Rola Odry w świetle prehistorii, Czasopismo Geogr., t. XXI 1949, zes. 1/4; B. Kostrzewski, Znaczenie Odry w pradziejach, Przgl. Arch., t. VIII, z. 2; B. Kostrzewski, Znaczenie Odry w pradziejach, Gosp. Wodna, R. X, 1950, nr 3; T. Kruszyński, Co nam mówią zabytki o polskości ziem nad Odrą i przy ujściu Wisły?, Kraków 1945, Pol. Zw. Zach.; K. Jażdżewski, Co przemawia za zasiedlonością Słowian w dorzeczu Odry i Wisły od 3 z górą tysiącleci?, Z otchłani wieków R. XV; J. Czekanowski, Prazasiedlenie dorzeczy Odry i Wisły, Przgl. Zach. 1946, nr 12.

³⁵ R. Jamka, Prehistoryczne i wczesnohistoryczne ośrodki produkcji górniczej i rzemieślniczej na Śląsku, Przgl. Hist., t. XLI; W. Koćka, Wczesnodziejowa antropologia Śląska i ziem ościennych, Spraw. Wrocł. Tow. Nauk, R. III; T. Różycka, Śląska ceramika malowana z wczesnej epoki żelaza, Z otchłani wieków, R. XIX, zes. 9/10.

³⁶ G. Chmarzyński, Sztuka Ziemi Lubuskiej, część ogólna i regiony gorzowski, torzymski, krośnieński, Monografia Ziemi Lubuskiej. I. Zach. Poznań 1950; Wiliński łącznie z G. Chmarzyńskim, Sztuka krainy międzyrzeckiej, Monografia Ziemi Lubuskiej, Inst. Zach. Poznań 1950.

³⁷ G. Chmarzyński, M. Szczaniecki, Zamek w Łagowie, Warszawa 1948.

³⁸ St. Wiliński, Poliptyk w Sulechowie z r. 1499, Przgl. Zach., luty 1948.

³⁹ St. Wiliński, Gotycki kościół pocysterskiego opactwa paradyskiego w Gościkowie, Poznań 1953 (PTPN).

⁴⁰ St. Wiliński, Portret trumienny na Ziemi Lubuskiej, Przgl. Zach., kwiecień 1948; St. Wiliński, Wielkopolski portret trumienny, Biul. Hist. Szt. 1951.

świebodzińskiego, a rezultaty tego publikuje w Biuletynie Historii Sztuki⁴¹. Z. Świechowski w interesującej pracy o „Architekturze granitowej Pomorza Zachodniego w XIII w.”⁴² sięga na teren północny Ziemi Lubuskiej. Usiłuje on typ budownictwa i materiał w pewnym sensie powiązać m. i. z warunkami środowiska geograficznego, jak np. z występowaniem tu moren czołowych o dużym nagromadzeniu głazów granitowych. Poza tymi publikacjami nie ukazały się żadne prace z zakresu historii sztuki Ziemi Lubuskiej. Jedynie katedra Historii Sztuki przy Uniwersytecie Poznańskim wykonała kilka prac magisterskich poświęconych obiektom Ziemi Lubuskiej.

Z zagadnieniem historii sztuki wiąże się muzealnictwo i konserwacja zabytków sztuki. Po utworzeniu województwa zielonogórskiego przydzielono do tego województwa konserwatora. Stworzono na również na bazie starych materiałów muzeum regionalne. Drugie muzeum na Ziemi Lubuskiej istnieje w Międzyrzeczu niemal od pierwszych powojennych lat i dzięki swemu kierownictwu przejawia wyjątkową żywotność i dalsze tendencje rozwojowe. Trzecie muzeum mieści się w Gorzowie. W r. 1951 urządzono tu dla regionu gorzowskiego pokazową wystawę, wchodzącą w skład stałych zasobów muzealnych a obrazującą rozwój kultury ludzkiej zgodnie ze światopoglądem marksistowskim. Autorem scenariusza tej części ogólnej jest Z. Kępiński. Opracowania historycznego i osadniczego regionu gorzowskiego, również z pozycji marksistowskich, dokonali M. Szczeniecki i St. Zajchowska.

Jedynym opracowaniem etnograficznym tego terenu, i to ograniczającym się przede wszystkim do części wschodniej-wielkopolskiej Ziemi Lubuskiej, jest artykuł A. Kutrzebianki „Lud i jego zwyczaje”⁴³, mieszczący się w omówionej już monografii Ziemi Lubuskiej. To samo odnosi się do prac językoznawczych, mianowicie jedyny artykuł z tego zakresu pt. „Polskość nazw miejscowych” St. Urbańczyka⁴⁴ mieści się również w monografii Ziemi Lubuskiej. Praca K. Nitscha o „Dialekcie chwalimskim”⁴⁵, publikowana w Przeglądzie Zachodnim w 1951 r., jest częściowym przedrukiem artykułu tego autora pt. „Rzekomi Wendowie w Wielkopolsce”, umieszczonego w Ziemi w 1912 r., uzupełnionego i poszerzonego późniejszymi dodatkami.

Do typu wydawnictw nazewniczych należy „Skorowidz nazw miejscowości Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej”⁴⁶, opracowany przez K. Kolańczyka i Wł. Rusińskiego i wydany przez Instytut Zachodni w 1947 r. Odnacza się on przemyślaną formą i dużą dokładnością i precyzyjnością opracowania, jest wskutek tego bardzo dogodny w użyciu.

⁴¹ St. Wiliński, Sprawozdanie z inwentaryzacji zabytków sztuki powiatu świebodzińskiego, Biul. Hist. Szt. 1951.

⁴² Z. Świechowski, Architektura granitowa Pomorza Zachodniego w XIII w., Poznań 1950 (PTPN).

⁴³ A. Kutrzebianka, Lud i jego zwyczaje, Monografia Ziemi Lubuskiej, Inst. Zach., Poznań 1950.

⁴⁴ St. Urbańczyk, Polskość nazw miejscowych, Monografia Ziemi Lubuskiej, Inst. Zach., Poznań 1950.

⁴⁵ K. Nitsch, Dialekt chwalimski, Przegląd Zachodni 1951, nr 11/12.

⁴⁶ K. Kolańczyk, Wł. Rusiński, Skorowidz nazw miejscowości Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej, Inst. Zach., Poznań 1947.

Z kolei należy omówić prace geograficzne i przyrodnicze. Ziemia Lubuska jest pod względem krajobrazowym przedłużeniem Wielkopolski, w kształtowaniu się form powierzchni podlegała tym samym co Wielkopolska czynnikom. Jej krajobraz jest jedynie bardziej urozmaicony, znajduje się tu szereg ciekawych relikwów roślinnych i zwierzęcych lub rzadkich form. Wydawać by się mogło, że w tym zakresie badania nad obszarem Ziemi Lubuskiej będą liczniejsze, a publikacje obfitsze niż w zakresie nauk historycznych. Tymczasem i pod tym względem opracowania Ziemi Lubuskiej należą do rzadkości. Przyczyna tego leży w odległości ośrodków uniwersyteckich, które przede wszystkim dostarczają pracowników do terenowych badań naukowych. Poza tym prace przyrodnicze i geograficzne, o ile mają dawać coś nowego, muszą się opierać na żmudnych i długich badaniach terenowych, trwających czasem kilka lat, wymagają też o wiele większych nakładów finansowych niż prace w archiwach czy w pracowni naukowej. Ponieważ na ogół za mało jak na zaznaczające się potrzeby jest jeszcze sił naukowych, przeto tok prac badawczych i ich opracowań tego terenu jest nierównomierny. Większość rozpoczętych od dawna badań jest jeszcze w trakcie opracowywania i dopiero przyszłe dziesięciolecie pokaże, jakie są rezultaty tych wysiłków.

Pierwsze prace o Ziemi Lubuskiej wynikały z potrzeby natychmiastowego poinformowania społeczeństwa polskiego, zwłaszcza wielkopolskiego, o charakterze tego kraju, jego warunkach osadniczych, czy też przemysłowych. Wielkopolanie bowiem, jako najbliżsi sąsiedzi ściśle związani wschodnimi powiatami Ziemi Lubuskiej, najbardziej tymi kwestiami się interesowali. Dla Wielkopolan migracja na Ziemię Lubuską była naturalną konsekwencją rozwoju stosunków historyczno-społecznych i gospodarczych. Migracja ta poprzedzona była jeszcze przed pierwszą wojną światową i w okresie dwudziestolecia powolnym przenikaniem nadmiaru wielkopolskiej ludności rolniczej do pustoszejących sąsiednich powiatów. Dla tych osadników i dla organizujących się władz powiatowych potrzebne było wydanie natychmiastowe choćby prowizorycznych informatorów książkowych. Wydała je poznańska Izba Przemysłowo-Handlowa w r. 1945 w opracowaniu Zb. Miłobędzkiego⁴⁷. Jest to zbiór niemieckich danych statystycznych z zakresu gospodarki 14 powiatów, wchodzących jako ziemie odzyskane w skład województwa poznańskiego. Kolejną już większą pracę wydał w 1946 r. Instytut Zachodni. Książka ta poprzedzona geograficznym wstępem B. Krygowskiego, a opracowana przez St. Zajchowską⁴⁸ na podstawie materiałów terenowych i literatury, daje szczegółowy opis geograficzny i gospodarczy 14 powiatów Ziemi Lubuskiej. I jakkolwiek posiada niewątpliwie szereg błędów metodologicznych, a także rzeczowych, wynikłych z pośpiesznego przygotowywania jej i braku możliwości kontroli w terenie, służyła w początkowym okresie mieszkańcom tej ziemi jako pomoc w zaznajamianiu się z miejscowymi warunkami. Osiągnięcia gospodarcze pierwszych lat powojennych na Ziemi Lubuskiej publikuje na łamach Przeglądu Zachodniego Zb. Tu-

⁴⁷ Zb. Miłobędzki, Ziemia Lubuska, zarys gospodarczy 14 powiatów ziem odzyskanych, włączonych do woj. poznańskiego, Izba Przem. Handl., Poznań 1945.

⁴⁸ B. Krygowski, St. Zajchowska, Ziemia Lubuska, opis geograficzny i gospodarczy, Poznań 1946, Instytut Zachodni.

chołka⁴⁹. Stosunkowo pełne opracowanie osiągnięć pierwszego pięciolecia Polski Ludowej w różnych dziedzinach gospodarczych i kulturalnych znajdziemy w poprzednio omówionej monografii Ziemi Lubuskiej. Opracowali je F. Barciński, J. Kokot, Zb. Tuchołka i W. Sauter⁵⁰. Tamże znajduje się ogólny rzut oka na rozwój krajobrazu Ziemi Lubuskiej oraz opis geograficzny poszczególnych regionów Ziemi Lubuskiej pióra St. Zajchowskiej⁵¹.

Ważność znajomości Ziemi Zachodnich rozumiał dobrze ośrodek geograficzny poznański, toteż na ogólnopolskim zjeździe Polskiego Towarzystwa Geograficznego, urządzonym w 1948 r. w Poznaniu, część obrad poświęcono zagadnieniom tak z dziedziny geografii fizycznej, jak i ekonomicznej Ziemi Lubuskiej, a główna wycieczka zjazdowa odbyła się na tę ziemię, ukazując uczestnikom przybyłym z całej Polski najbardziej charakterystyczne tamtejsze krajobrazy oraz typy osadnictwa i gospodarki. Zakończenie zjazdu odbyło się również w Zielonej Górze. Opis i omówienie trasy wycieczkowej i jej zagadnień zostały opracowane przez B. Krygowskiego i St. Zajchowską i opublikowane w formie przewodnika wycieczkowego⁵².

Blżej badaniami nad rozwojem osadnictwa na Ziemi Lubuskiej zajmuje się St. Zajchowska. Streszczenie obszernej pracy drukuje w Sprawozdaniach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk⁵³, a poszczególne zagadnienia rozwija na łamach Przeglądu Zachodniego. Dwa artykuły tej autorki: „Rozwój osadnictwa na Ziemi Lubuskiej” i „Owalnica, typ starej wsi między Łabą a wschodnią granicą Pomorza Mazowieckiego”⁵⁴ starają się dać nowy materiał i w ujęciu rozwojowym ukazać specyfikę tego przejściowego terenu, jakim jest Ziemia Lubuska.

Szczegółowym opracowaniem rozwoju form terenowych w krainie zielonogórskiej zajmuje się na łamach Przeglądu Zachodniego K. Adamczewska⁵⁵ dając sumienne zestawienie dotychczasowych osiągnięć badawczych w pewnej nowej interpretacji.

⁴⁹ Zb. Tuchołka, Odbudowa rolnictwa na Ziemi Lubuskiej, Przegl. Zach., kwiecień 1947.

Zb. Tuchołka, Bilans osadnictwa na Ziemi Lubuskiej, Prz. Zach., luty 1947.

⁵⁰ F. Barciński, J. Kokot, W bliskiej i dalekiej przyszłości, Monografia Ziemi Lubuskiej, Inst. Zach., Poznań 1950; J. Kokot, W przeddzień wyzwolenia, Przemysł, Gospodarka drobnotowarowa, spółdzielczość, Monografia Ziemi Lubuskiej, Inst. Zach., Poznań 1950; Zb. Tuchołka, Ludność na Ziemi Lubuskiej, Rolnictwo Ziemi Lubuskiej, Odbudowa gospodarki leśnej, Monografia Ziemi Lubuskiej, Poznań 1950. Inst. Zach.; W. Sauter, Oświata, Monografia Ziemi Lubuskiej, Poznań 1950, Inst. Zach.

⁵¹ St. Zajchowska, Krajobraz, Geografia Krainy Międzyrzeckiej, Geografia Krainy Gorzowskiej, Geografia Krainy Torzyskiej, Geografia Krainy Krośnieńskiej, Monografia Ziemi Lubuskiej, Instytut Zachodni 1950.

⁵² A. Czekańska, B. Krygowski, St. Zajchowska, Przewodnik wycieczek zjazdowych PTG w Poznaniu i Zielonej Górze 16—19 V 1948 r., Poznań 1948.

⁵³ St. Zajchowska, Z zagadnień antropogeograficznych Ziemi Lubuskiej, Spraw. PTPN za I i II kw. 1949 r.

⁵⁴ St. Zajchowska, Rozwój osadnictwa na Ziemi Lubuskiej, Prz. Zach. 1951, 11/12; St. Zajchowska, Owalnica, typ starej wsi między Łabą a wschodnią granicą Pomorza Mazowieckiego, Prz. Zach. 1950, 9/10.

⁵⁵ K. Adamczewska, Z fizjografii krainy zielonogórskiej, Prz. Zachodni, 1954, 1/2.

W ogólnych opracowaniach geograficznych dotyczących Ziem Zachodnich, czy nawet całej Polski znalazła miejsce również i Ziemia Lubuska. A więc w popularnej pracy Dylika „Geografia Ziem Odzyskanych”⁵⁶, dziś już nieaktualnej, lecz będącej w 1946 r. bodaj jedynym podręcznikiem geograficznym obejmującym całość Ziem Odzyskanych, w popularnej książce geograficznej M. Czekańskiej „Z biegiem Odry”⁵⁷, w mniejszych pracach czy artykułach F. Barcińskiego, Cz. Augustyaka, B. Krygowskiego, A. Wrzoska⁵⁸. Ziemia Lubuska znajduje się również w pracach R. Galona i St. Pietkiewicza⁵⁹, omawiających podział morfologiczny Polski środkowej i północnej. Specjalne miejsce należy się „Monografii Odry”⁶⁰, pierwszej poważnej i w treści i objętości zbiorowej pracy monograficznej, wydanej przez Instytut Zachodni w r. 1948 pod red. A. Grodka, M. Kiełczewskiej-Zalewskiej i A. Zierhoffer'a. Znajdują się tu przede wszystkim prace z zakresu geografii fizycznej i hydrologii, a więc E. Passendorfera — geologia dorzecza Odry, B. Krygowskiego — morfologia dorzecza Odry, W. Galona — morfologia doliny Odry, E. Czekańskiej — obszar ujściowy Odry, A. Zierhoffer'a — ważniejsze cechy klimatu dorzecza Odry, St. Majdanowskiego — jeziora dorzecza Odry, A. Born'a — regulacja Odry i rozbudowa urządzeń technicznych, A. Wodziczki, Z. Czubińskiego i J. Urbańskiego — przyroda żywa doliny Odry i jej dorzecza, kilka innych już z dziedziny gospodarki i historii. St. Majdanowski w nowej i ciekawej pracy o rynnach jeziernych niżu europejskiego omawia również teren Ziemi Lubuskiej⁶¹.

Osobnym działem geograficznym, który przynosi nieco nowego materiału dla Ziemi Lubuskiej są mapy. Już w r. 1945 potrzeba chwili wymagała natychmiastowego wydania mapy Ziem Odzyskanych dla orientacji w terenie w celach komunikacyjnych i osadniczych. Instytut Zachodni podjął ten trud i wydał już w r. 1945 w opracowaniu M. Kiełczewskiej ogólną mapę

⁵⁶ J. Dylik, Geografia Ziem Odzyskanych, Warszawa 1946.

⁵⁷ M. Czekańska, Z biegiem Odry, Poznań 1946.

⁵⁸ F. Barciński, Bogactwa naturalne Ziem Odzyskanych i ich znaczenie gospodarcze dla Polski, Prz. Zach. 1947, nr 1.

Cz. Augustyak, Możliwości produkcyjne Ziem Odzyskanych w zakresie 4 głównych zbóż, Przegl. Zach. 1947, nr 5.

B. Krygowski, Z badań nad narzutnikami Ziem Zachodnich, Bad. n. Polska Zachodnią, Nr 1 1948, Poznań PTPN.

B. Krygowski, Monografia przemysłu materiałów budowlanych woj. poznańskiego, Organ Okr. Zjednoczenia Wytwórni Materiałów Budowlanych, Poznań 1947.

A. Wrzosek, Charakterystyka geograficzna rzeki Odry i jej dorzecza, Katowice—Wrocław 1948.

A. Wrzosek, Bogactwa mineralne na Ziemiach Odzyskanych, Inst. Śląski Wrocław 1947.

⁵⁹ R. Galon, Podział Polski północnej na krainy naturalne, Czas. Geograficzne, T. XVIII, zes. 1—4, 1947 r.

St. Pietkiewicz, Podział morfologiczny Polski północnej i środkowej, Czas. Geogr., T. XVIII, zes. 1—4, 1947 r.

⁶⁰ Praca zbiorowa pod redakcją A. Grodka, M. Kiełczewskiej-Zalewskiej i A. Zierhoffer'a, Monografia Odry, Poznań Instytut Zachodni 1948 r.

⁶¹ St. Majdanowski, Zagadnienie rynien jeziernych na niżu europejskim, Badania Fizjogr. nad Polską Północną, Poznań 1950, Nr 2, zes. 1. PTPN.

komunikacyjno-administracyjną Polski Zachodniej o podziale 1:1.000.000⁶² wraz z polsko-niemieckim słownikiem nazw. Ponieważ nazwy Ziemi Odzyskanych nie były jeszcze w tym czasie ustalone, nie wszystkie więc miejscowości mają prawidłowe brzmienia. Wydrukowany w r. 1947 przez Główny Urząd Planowania Przestrzennego w Warszawie „Atlas Ziemi Odzyskanych“⁶³, a przez Główny Urząd Pomiarów Kraju „Mały Atlas Polski“⁶⁴ dają bogaty materiał ilustracyjny do szeregu zjawisk gospodarczych Ziemi Odzyskanych. Dziś należą one już do map historycznych, gdyż każdy rok gospodarki Państwa Ludowego na tych terenach przynosi ogromne zmiany. W krótkim opracowaniu podaje w Przeglądzie Zachodnim T. Bartkowski⁶⁵ mapę gęstości zaludnienia wiejskiego Ziemi Zachodnich w r. 1939, jako podstawę wyjściową i porównawczą do gospodarki naszej na tym obszarze. Przedrukowany przez Instytut Zachodni w 1945 r. ks. St. Kozierowski⁶⁶ „Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej“⁶⁶ zes. 1, Pomorze Zachodnie, obejmuje w swym zasięgu również i Ziemię Lubuską.

Wydana w r. 1947 przez Instytut Zachodni mapa o podziale 1:300.000 odnosi się już do samej Ziemi Lubuskiej⁶⁷. Podaje dokładny skorowidz z nazwami obowiązującymi i zatwierdzonymi przez Główną Komisję Ustalania Nazw, dokładną sieć rzeczną, szatę leśną, linie komunikacyjne i podział administracyjny i jest pożyteczną pozycją kartograficzną. W ramach zespołu nowych map Polski, opracowanej i wydanej przez Wojskowy Instytut Geograficzny o podziale 1:500.000, ukazała się m. in. mapa nr 5 „Legnica“⁶⁸, obejmująca cały prawie obszar Ziemi Lubuskiej, a w zespole przeglądowych map geologicznych Polski o podz. 1:300.000, odcinek „Ci Zbąszyń“, zawierający również teren Ziemi Lubuskiej⁶⁹.

Dalsze prace geograficzne nad omawianym obszarem są w toku, szereg jest już na ukończeniu. Zakład Geografii Fizycznej II pod kierunkiem prof. B. Krygowskiego prowadzi 7 prac magisterskich, dotyczących różnych problemów Ziemi Lubuskiej. Niewątpliwie choć część tych prac ukaże się drukiem i udostępni szerszemu ogółowi zainteresowanych nowe osiągnięcia na tym polu nauki.

⁶² M. Kielczewska, Polska Zachodnia, Mapa komunikacyjno-administracyjna wraz z skorowidzem, podz. 1:1.000.000, Wyd. Instytut Zach. 1945 Poznań.

⁶³ J. Zaremba, Atlas Ziemi Odzyskanych, Główny Urząd Planowania Przestrzennego, Warszawa 1947.

⁶⁴ Mały Atlas Polski, Główny Urząd Pomiaru Kraju, Warszawa 1947.

⁶⁵ T. Bartkowski, Mapa gęstości zaludnienia wiejskiego Ziemi Zachodnich w r. 1939, Przegl. Zachodni 1950, Nr 5/6.

⁶⁶ St. Kozierowski, Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny zachodniej, zes. 1, Pomorze Zachodnie, podz. 1:300.000, Instytut Zachodni, Poznań 1945.

⁶⁷ Poznańska Regionalna Komisja Ustalania Nazw Miejscowości pod przew. prof. dr M. Rudnickiego i prof. dr M. Kielczewskiej-Zaleskiej, Mapa „Ziemia Lubuska“ (Wielkopolska Zachodnia), mapa komunikacyjno-administracyjna wraz ze skorowidzem, podz. 1:300.000, Instytut Zach. 1947.

⁶⁸ Wojskowy Instytut Geograficzny, mapa podz. 1:500.000, „Legnica“, nr 5, Warszawa 1947.

⁶⁹ Rühle, Przeglądowa mapa geologiczna Polski Ci. „Zbąszyń“, podz. 1:300.000, Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa 1948.

⁷⁰ Z. Czubiński, Rezerwaty przyrody w Ziemi Lubuskiej, Przegląd Wielkopolski, R. II 1946, nr 7/8.

Z dziedziny dalszych nauk przyrodniczych, mianowicie z zakresu fauny i flory, pierwsze publikacje dotyczyły przede wszystkim ochrony przyrody. Są to Z. Czubińskiego „Rezerваты przyrody w Ziemi Lubuskiej”⁷⁰ i A. Wodziczki i Z. Czubińskiego „Materiały do inwentarza rezerwatów przyrody na odzyskanych ziemiach zachodnich”⁷¹. Pierwsze opracowanie ogólne przyrody Ziemi Lubuskiej dają Z. Czubiński i J. Urbański⁷² w wymienionej poprzednio monografii Ziemi Lubuskiej. Prace badawczo-naukowe prowadzone są na tym terenie intensywnie przez poznański ośrodek uniwersytecki. Wiele prac już jest ukończonych. Zakład Systematyki i Geografii roślin prowadzi w ramach prac ogólnopolskich badania nad lasem mieszanym Ziemi Lubuskiej i nad lasami łągowymi. Szereg prac magisterskich prowadzony jest również nad tym terenem. Drukiem wyszła w r. 1952 Z. Tobolewskiego praca o porostach z okolic Łagowa⁷³. Z zakresu badań nad fauną Ziemi Lubuskiej wyszły prace J. Kaczmarskiej, J. Urbańskiego, M. Jackiewiczówny, W. Bazyluka, W. Skuratowicza⁷⁴.

Na zakończenie wypada jeszcze wspomnieć o przewodnikach krajoznawczych, opisujących piękno Ziemi Lubuskiej. Wyszło ich kolejno kilka: St. Zajchowskiej, M. Orłowicza, A. Dubowskiego i Fr. Jaśkowiaka, T. Pasikowskiego⁷⁵. Wreszcie jedynym regionalnym utworem literackim, zasługującym na uwagę są obrazki historyczne E. Paukszty „Kartki z Ziemi Lubuskiej”⁷⁶. Autor na podstawie historycznych danych kreśli wizje przeszłości z różnych epok Ziemi Lubuskiej, ukazując jej polskość i tragiczne dzieje walk z agresją i uciskiem kapitalistów niemieckich.

Zestawiając osiągnięcia nauki polskiej w okresie 10-lecia Polski Ludowej w odniesieniu do Ziemi Lubuskiej należy pamiętać o tych wszystkich trudnościach wynikających z różnych przyczyn a wspomnianych powyżej, w jakich

⁷⁰ A. Wodziczko, Z. Czubiński, Materiały do inwentarza rezerwatów przyrody na odzyskanych ziemiach zachodnich, Państw. Rada Ochrony Przyrody 1946.

⁷² Z. Czubiński, J. Urbański, Świat żywej przyrody, Monografia Ziemi Lubuskiej, Instytut Zachodni, Poznań 1950.

⁷³ Z. Tobolewski, Porosty okolic Łagowa ze szczególnym uwzględnieniem epifitów buka, Roczniki Biologiczne PTPN 1952 r.

⁷⁴ J. Kaczmarska, Pareczniki (Chilopoda) Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej, Prace Komisji Biologicznej PTPN, Poznań 1932; J. Urbański, Materiały do fauny równonogów (Isopoda) Polski północno-zachodniej, Prace Komisji Biologicznej PTPN, Poznań 1955; M. Jackiewiczówna, Z badań anatomiczno-porównawczych niektórych gatunków z rodzaju *Radix* Montfort na terenie Wielkopolski, Prace Komisji Biologicznej PTPN, Poznań 1954.

Bazyluk, Badania nad prostoskrzydłymi, karaczanami i skorkami północno-zachodniej Polski, Prace Kom. Biol. PTPN, Poznań 1954.

W. Skuratowicz, Materiały do fauny pcheł Polski (Aphaniptera), Acta Parasitologica Polonica, Warszawa 1954.

⁷⁵ St. Zajchowska, Ziemia Lubuska, Wyd. Wydział Turystyki Minist. Komunik. 1948.

M. Orłowicz, Przewodnik po Ziemi Lubuskiej.

A. Dubowski, Fr. Jaśkiewicz, Przewodnik turystyczny, Warszawa 1953.

T. Pasikowski, Zielona Góra i okolice, przewodnik turystyczny, Warszawa 1953, wyd. „Kraj”.

⁷⁶ E. Paukszta, Kartki z Ziemi Lubuskiej, Warszawa 1954.

one powstały, a wtedy nie będzie nas razić liczbowe i rzeczowe ubóstwo publikowanych prac, tak z zakresu nauk historycznych jak przyrodniczych, ale raczej będziemy na nie patrzeć jako na sukces odniesiony na zupełnie zaniedbanym terenie.

Szereg zmian w warunkach prac naukowych i ich organizacji pozwala mieć pewność, że również Ziemia Lubuska doczeka się większych i poważniejszych opracowań, opartych na nowych źródłowych badaniach i na metodologii marksistowskiej. Dostęp do archiwaliów jest obecnie bardziej ułatwiony, gdyż od 1 XI 1953 r. powstało Państwowe Wojewódzkie Archiwum Zielonogórskie z siedzibą w Sulechowie. Organizatorem tego archiwum z ramienia Naczelnej Dyrekcji Archiwów w Warszawie był doc. dr Tadeusz Mencil z Poznania. Powstały też archiwa powiatowe w Gorzowie i Szprotawie, dalsze mają powstać w następnych latach. W Zielonej Górze ma swą siedzibę Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego i Oddział Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

W Wojewódzkim Archiwum Zielonogórskim w Sulechowie zgromadzono archiwalia poczynając od XV i XVI w., a więc księgi miejskie, archiwalia cechowe i inne, dotyczące miast Gorzowa, Świebodzina, Sulechowa, Zielonej Góry, Wschowy, Zar, Żagania, Głogowa i innych miast województwa zielonogórskiego. Zebrano również archiwalia urzędów pruskich, część aktów sądowych i podworskich. Jest to już poważna podstawa do badań historii lokalnej tego obszaru.

Powstała przed dwoma laty w Poznaniu placówka Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk — Zakład Historii Pomorza, skupia w swych murach młodych pracowników nauki, którzy niewątpliwie i tę tematykę w swoich pracach podejmą. Poszczególne instytuty naukowe przy katedrach Uniwersytetu Poznańskiego prowadzą nadal badania nad terenem Ziemi Lubuskiej, a najbliższe lata winny przynieść rezultat tych prac w postaci publikacji z różnych działów nauki.